

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΑ ΤΗΣ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΝΕΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ

1. Ἐνῶ στήν κοινή Νεοελληνική ἡ ἔννοια «ἀλγῶ» ἐκφράζεται μέ πρόταση πού ἔχει τὸ πάσχον μέλος τοῦ σώματος ὡς ὑποκείμενο, π. χ. *μου πονεῖ τὸ κεφάλι—τὸ χέρι—τὸ πόδι*¹, πολλὰ περιφερειακὰ νεοελληνικά ἰδιώματα ἐκφράζουν τὴν ἔννοια αὐτὴ μέ πρόταση πού ἔχει ὡς ὑποκείμενο ἐκεῖνον πού ὑποφέρει, καὶ ὡς ἀντικείμενο τὸ μέλος τοῦ σώματος ὅπου ἐντοπίζεται ὁ πόνος, π. χ. *πονῶ τὸ κεφάλι μου—τὸ χέρι μου—τὸ πόδι μου*. Ἡ χρῆση αὐτὴ συνηθίζεται στοὺς ἑξῆς τόπους:

Ἰμβρος: *Τί πουνεῖς; Πουνῶ τὸν κεφάλι μ'—τὸν χέρι μ'—τὸν κουρμί μ'.*

Καπαδοκία (Φάρασα): *Πονῶ τὴν τσοιλία—τὴ ράση μου.*

Κύπρος: *Πονῶ τὴν τσεφαλή μου—τὴν τσοιλιάν μου, Ἐπόνεσεν τὰ μάδκια του, Χάμνα με, Χάρε, ἢ τὰ μαλλιὰ, πονῶ τὴν τσεφαλή μου, Μὲ ἴχως τσεφαλόπονον τὴν τσεφαλήν πονοῦσι*², *Ἐπκιανα τὰ βυζούδκια της κ' ἐλάλεμ μου «πονῶ τα»*³.

Λέσβος: *Γῆ γριγιὰ τὸν πόνει λάλει* (ἢ γριὰ ἐκεῖνο πού τῆς πονοῦσε ἔλεγε) *παροιμία*.

Λυκία (Λιβύσσι): *Πουνοῦ τὸν κεφάλι μου.*

Νίσυρος: *Κι ἂν δὲν μιλω, καρδιὰν πονῶ, κι ἂν δὲν μιλω, συκῶτι.*

Ὁ τρόπος αὐτὸς γιὰ τὴν ἐκφραση τῆς ἔννοιας «ἀλγῶ» παρουσιάζεται καὶ σὲ δημοτικὰ κείμενα τῆς μεσαιωνικῆς Ἑλληνικῆς, πού δείχνουν ὅτι ἦταν καὶ τότε συνηθισμένος καὶ μάλιστα σὲ εἰρύτερη γεωγραφικὴ ἔκταση ἀπὸ τὴ σημερινή:

Τὸ παιδίον μου, δέσποτα, αἰφνιδίως τοὺς διδύμους αὐτοῦ ἐπόνεσεν. Α. Παπαδοπούλου - Κεραμέως *Varia gr. sacra*, σ. 12, *πάτερ, τὸν πόδα μου μου πονῶ, ν' ἀνάβω εἰς τὸν ξενῶνα* Πρόδρο. 3,334α (ἔκδ. Hesselring - Pernot), *ἐπόνεσα τὸν γούργουρον ἐκ τῆς πολυφωνίας* Πρόδρο. 2,612, *καὶ σφίξῃ τὰ μερία του καὶ τὴν καρδιὰν πονέση* Πρόδρο. 3,372.

Ἄλλὰ οὔτε τῆς μεσαιωνικῆς Ἑλληνικῆς νεωτερισμὸς εἶναι τὸ φαι-

¹) Α. Τζαρτζάνου, Νεοελληνικὴ σύνταξις 1, 125.

²) Λαογραφία 2, 61.

³) Δελτίον Ἱστορ. Ἐθνολ. Ἐταιρ. 5, 333.

νόμενο, γιατί παρουσιάζεται καὶ στὴν ἀρχαία Ἑλληνικὴ σὲ χρῆση ἀκόμα πιὸ εὐρύτερη: *πονῶν πλευρὰν πικρᾷ γλωχῖνι* Σοφ. Τρ. 680, *πεπόνηκα κομιδῆ τὸ σκέλη* Ἀριστοφ. Εἰρ. 820, *διατί ποτε ἐν τοῖς ὁδοῖς τῶν μηρῶν τὸ μέσον μάλιστα πονοῦμεν* Ἀριστοτ. Προβλ. 5,20.

Ἐπειδὴ ἡ ἀρχικὴ σημασία τοῦ *πονῶ* ἦταν «κοπιᾶζω», καὶ ἡ σημασία «ἀλγῶ» διαμορφώθηκε ἀργότερα, πρέπει νὰ δεχτοῦμε ὅτι ἡ σύνταξη αὐτὴ τοῦ *πονῶ* ὀφείλεται σὲ ἀναλογικὴ ἐπίδραση τοῦ συνώνυμου *ἀλγῶ*, ἀφότου συνέπεσαν σημασιολογικά. Δηλ. κατὰ τὸ *ἀλγῶ τὰς γνάθους* Ἀριστοφ. Εἰρ. 237, *ὁ ἄνθρωπος τὸν δάκτυλον ἀλγεῖ* Πλάτ. Πολιτ. 462d, εἶπαν καὶ *πονῶ τὴν κεφαλὴν — τοὺς πόδας — τοὺς νεφρούς*.

Ἡ ἄλλη σύνταξη ποὺ συνηθίζεται στὴν κοινὴ Νεοελληνικὴ: *μοῦ πονεῖ τὸ κεφάλι — τὸ χέρι κ.τ.ῶ.* οὔτε ἀρχαία εἶναι οὔτε κἂν μεσαιωνικὴ. Καὶ ἐπειδὴ παρουσιάζει ἀντιστοιχία μὲ τὴ λατιν. *michi dolet digitus*, εἶναι πιθανὸ νὰ ὀφείλεται σὲ ξένη ἐπίδραση, χωρὶς νὰ ἀποκλείεται ὅτι διαμορφώθηκε στὴν νέα Ἑλληνικὴ αὐτοτελῶς.

2. Ἐνῶ στὴν κοινὴ Νεοελληνικὴ τὸ ἐπίθετο *γεμάτος* συντάσσει μὲ ἀπλὴ αἰτιατικὴ, π. χ. *σιτέονα γεμάτη νερό, σπῖτι γεμάτο παιδιὰ, πλατεῖα γεμάτη κόσμος*, ἢ μὲ ἐμπρόθετη αἰτιατικὴ, π.χ. *ζωὴ γεμάτη ἀπὸ φαρμάκια, στρωῶμα γεμάτο μὲ μαλλί*⁴, πολλὰ περιφερειακὰ ἰδιώματα τῆς νέας Ἑλληνικῆς συντάσσουν τὸ ἐπίθετο αὐτό, καθὼς καὶ τὰ ρήματα *γέμω, γεμίζω*, μὲ ἑναρθρη αἰτιατικὴ ποὺ ἐκφράζει τὴν ὕλη ἀπὸ τὴν ὁποία εἶναι γεμάτο κάτι.

Ἡ γεωγραφικὴ ἔκταση τοῦ φαινομένου, ὅσο μπόρεσα νὰ ἐξακριβώσω, εἶναι ἡ ἑξῆς:

Ἀστυπάλαια: *Γέμει ἡ πλώρη του τοὺς νιούς, τὸ ἢ πρύμνη του κοπέλτες*⁵.

Καπαδοκία: *Γεμώννει τα τὸν κόλπον του, κλαίει καὶ παραμένει*⁶.

Κάρπαθος: *Γέμον τα ὄνια του τὸ κριάς καὶ τὰ φτερά του τὸ μα*⁷, *Νὰ κάμναν οἱ σκατομπαμποῦλοι μέλι, ὁ κόσμος ἤθελε τὸ γέμει*⁸.

⁴) Α. Τζαρτζάνου, ὅπου παραπ. 1, 89 κ. ἐξ.

⁵) K. Dieterich, Sprache und Volksüberlieferungen der südlichen Sporaden, σ. 341.

⁶) P. Lagarde, Neugriechisches aus Kleinasien, σ. 37.

⁷) Ζωγράφειος Ἀγών 1, 298.

⁸) Ε. Μανωλάκακη, Καρπαθιακά, σ. 114.

Κ ῶ ς : Π οῦ ναι τὰ φυλλοκάρδια της γεμάτα τὸ φαρμάκι⁹.

Ν ἄ ξ ο ς (Ἀπείρανθος) : Μιὰ γάσσα ἑμάτη τοὶ λίρες, ἓνα πιθάρι ἑμάτιο τὸ λάδι, ἑμάτα ἔναι τὰ μόθιλα τῆ σκόνῃ, ἔβγα νὰ δῆς τὸν οὐρανὸ ποῦναι ἑμάτος τ' ἄστρα.

Ρ ὀ δ ο ς : Ἐγέμωσαν ἀῆς ἓνα χεῖπὲν ἀὲς λίρες¹⁰, σὰ λίμνη λάμνω τὸ νερό, τοὺς φορτακλοὺς γεμάτη¹¹.

Σ ὺ μ η : Ἐγεμε ὁ δρόκος τὰ μακριὰ μαλλιὰ.

Δὲν εἶναι ὅμως τῆς νέας Ἑλληνικῆς νεωτερισμὸς ἢ σύνταξη αὐτὴ στὰ παραπάνω ἰδιώματα, ἀλλὰ λείψανο παλαιότερης μεσαιωνικῆς χρήσης, πού, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὰ ἀκόλουθα παραδείγματα, εἶχε τότε γεωγραφικὴ ἔκταση πολὺ μεγαλύτερη ἀπὸ τὴ σημερινή:

Κι εἶδαν τοὺς κάμπους ἐκείνους γεμάτους τὰ φουσσᾶτα Χρον. Μορ. 4710 (ἔκδ. J. Schmitt), καὶ σὺ κοιμᾶσαι εἰς τὸ ψαθὶ καὶ γέμεις καὶ τὰς φθειρας Πρόδρο. 3,79 (ἔκδ. Hesselring - Pernot), (ὁ κόλπος του) τὰ ὑπέροπυρα γέμει τὰ μανοηλᾶτα, στὸ ἴδιο 4,12, καὶ βλέπω χαρτισσάκουλα γεμάτα τὰ χαρτία στὸ ἴδιο 4,30, καὶ σκουτελλίτσιν μ' ἔθηκεν γεμάτον τὴν λαπάραν στὸ ἴδιο 4,248, ὁ κόσμος ὅλος γέμει τὴν καὶ πάντες τὴν ἠξεύρουν Λίβιστρο. Ροδ. 571, κοῦπαν ὀρθήν, ὀλόχουσην, γεμάτην τὰ δουκᾶτα Φλώρ. Πλατζ. 1475, ἀλλὰ τὴν δρόσον τῆς φλογὸς τῆς ἐρωτοκαμίνου | τὰ χεῖλη του τὴν γέμουσιν, τὸ σῶμά του τὴν γέμει Καλλιμ. Χρυσ. 1690 (ἔκδ. S. Lambros), ὁ κάμπος ὅλος ἔγεμεν τὰς τέντας τοῦ φουσσάτου Ἀχιλλ. 375 (ἔκδ. Hesselring), ἄν εὔρης ἄβουλλον ρογὶν νὰ γέμη τὸ ἐλάδι Διήγ. τετραπ. 138 (ἔκδ. Wagner), γομᾶτες νὰ ἔναι τὰ φλουριά, τὰ κοκκινοχρουσέα Βελισιμο. 494 (ἔκδ. Wagner), τὰ ροῦχά του ἔναι ἄτσαλα καὶ γέμουσιν τὴν ψεῖραν Σιχλίχ. 179 (ἔκδ. Wagner), νὰ γέμουσι τὰ χεῖλη τους τὸ ἄδολον φαρμάκι Περὶ ξενιτ. 81 (ἔκδ. I. Καλιτσουν.), δύσβατον δυσκολόδρομον, νὰ γέμη τὴν πικροίαν Περὶ δυστυχ. 250 (ἔκδ. S. Lambros). Καὶ σὲ κείμενα μεταβυζαντινά: μὰ βλέποντας τὴ θάλασσα τὰ κύματα γεμάτη Ἐρωτόκρ. Β 474 (ἔκδ. Στ. Ξανθοῦδ.), σ' ποιὰν κατοικία πορεύεται τὲς ἀτσαλιὲς γεμάτη στὸ ἴδιο Ε 517¹².

⁹) K. Dieterich, ὅπου παραπ. σ. 298. Πβ. καὶ σ. 315.

¹⁰) A. Tsopanakis, Essai sur la phonétique des parlers de Rhodes σ. 175.

¹¹) A. Βρόντη, τῆς Ρόδου παραδόσεις καὶ τραγούδια, σ. 68.

¹²) Πβ. Ε. Κριαρᾶ στὴν Ἐπετηρ. Μεσαιων. Ἀρχείου 1, 35. Ἀπὸ ἀναλογία ἴσως παρουσιάζεται ἢ ἴδια σύνταξη καὶ σὲ ἄλλα ἐπίθετα συγγενικῆς ση-

Ἀπὸ τὰ μεσαιωνικά αὐτὰ παραδείγματα, πὺθὶ θὰ ἦταν εὐκόλο νὰ πολλαπλασιαστοῦν, ἔχει κανεὶς τὴν ἐντύπωση ὅτι ἡ ἔναρθη χρήση πὺθ μᾶς ἀπασχολεῖ ἦταν κυρίαρχη καὶ ἀποκλειστική. Ἀλλὰ αὐτὸ δὲν συμβαίνει. Παράλληλα χρησιμοποιοῦνταν καὶ ἡ ἀναρθη, πὺθ δείχνει ὅτι καὶ οἱ δυὸ τρόποι τῆς συντακτικῆς ἐκφορᾶς τοῦ ἐπιθ. *γεμᾶτος* καὶ τοῦ ρ. *γέμω* ἦταν στὸ μεσαίωνα θεμιτοί, καὶ ὅτι ἡ προτίμηση τοῦ ἑνὸς ἢ τοῦ ἄλλου τρόπου ὑπαγορεύονταν στοὺς ποιητὰς ἀπὸ λόγους μετρικῆς εὐκολίας. Ἰδοὺ μερικὰ παραδείγματα: *οὐ μὴ ἦνοιγα τὸ ἀρμάριν μου καὶ ἠῦρισκα ὅτι γέμει | ψωμίν, κρασὶν πληθυντικὸν καὶ θυνομαγειρίαν* Πρόδρο. 4,26, καὶ *ταίκαναν γέμισαν πολλὴν τ' ἀρθούρια μου* ς τὴν σιράταν στὸ ἴδιο 4,228, *πολλὰ δάκρυα σὲ γέμισεν καὶ στεναγμούς μεγάλους* στὸ ἴδιο 4,260, *νὰ γέμη ὄλο γράμματα, καὶ ἄκουσε τί ἐλαλοῦσαν* Λίβιστρο. Ροδ. Ε 230 (ἔκδ. Lambert).

Τὸ ἴδιο φαίνεται ὅτι συμβαίνει καὶ στὴ νέα Ἑλληνική. Καὶ ἐκεῖ πὺθ ἐπικρατεῖ ἡ ἔναρθη χρήση δὲν εἶναι ἄγνωστη ἢ ἀναρθη, καὶ ἔτσι οἱ ποιηταὶ μποροῦν νὰ χρησιμοποιοῦν, ἀνάλογα μὲ τὶς μετρικὲς τοὺς ἀνάγκες, καὶ τὴ μιὰ καὶ τὴν ἄλλη, ὅπως δείχνουν τὰ παραδείγματα ἀπὸ τὴν Κρήτη: *σώπα κι ὁ κόσμος γιαιτρικὰ καὶ τὰ βοιτάνια γέμει*, καὶ ἀπὸ τὴν Ἀστυπάλαια *γέμει ἡ πλώρη του τοὺς νιούς, τσ' ἡ πρύμνη του κοπέλιες*.

Πάντως καὶ οἱ δυὸ συντάξεις εἶναι μεσαιωνικὲς, ὄχι ἀρχαῖες. Ἡ ἀρχαία Ἑλληνική συνέτασσε τὸ ρ. *γέμω* μὲ γενική, π. χ. *πόλις δ' ὁμοῦ μὲν θυμιαμάτων γέμει, | ὁμοῦ δὲ παιάνων τε καὶ στεναγμάτων* Σοφ. Οἶδ. Τύρο. 4, *ἀσυμμετρίας τε καὶ ἀισχροῦτος γέμονσαν τὴν ψυχὴν* Πλάτ. Γοργ. 525α, *εἰς κόμας ἀγαθῶν πολλῶν γεμούσας* Ξεν. Κύρο. ἀνάβ. 4, 6, 17. Ὅταν ἡ σύνταξη μὲ γενική ἀρχισε νὰ ὑποχωρῇ στὴ σύνταξη μὲ αἰτιατική (πβ. *ἀκούω σου — ἀκούω σε*), συντάχθηκε καὶ τὸ *γέμω* μὲ ἀναρθη αἰτιατική, ὅπως παρατηρεῖ ὁ συντάκτης τοῦ Θησαυροῦ «cum accusativo iunxerunt infimae aetatis scriptores», καὶ παραδείγματα τῆς σύνταξης αὐτῆς συναντοῦμε στὸν Μαλάλα 395, 10 (Bonn) *θησαυρὸν γέμοντα τοιαῦτα ζώδια*, καὶ στὸν Ἰωάννην Μοναχὸν (Anecd. Boissonade, 1, 24) *ἐν ἀλαβάστρω γέμοντι ὄξος κ. ἄ.* Ἀπὸ τὴ σύνταξη μὲ ἀναρθη αἰτιατική διαμορφώθηκε ἡ σύνταξη μὲ ἔναρθη, ἴσως ἀπὸ ἐπίδραση ἄλλων συνώνυμων ἐκφράσεων: *τὸ δοχεῖο περιέχει, φυλάσσει, ἔχει μέσα τὸ λάδι καὶ κατ' αὐτὰ — γέμει τὸ λάδι καὶ — εἶναι γεμάτο τὸ λάδι* Μὲ ὅλη τὴς ὅμως τὴ διάδοση ἢ χρήση αὐτῆ,

μασίας: *περιβολίτσιν ἔμορφον τὰ ρόδα φυτεμένον, | γλυκομηλιά μου κόκκινη, τὰ μῆλα φορτωμένη* Ἐρωτοπαίγν. 270 (ἔκδ. Hesselring - Pernot).

δὲν μπόρεσε νὰ σβήσῃ τὴν ἀναρθρὴ χρῆση ἀπὸ παντοῦ, οὔτε στὸ μεσαιῶνα οὔτε σήμερα, ὅποτε πιά περιορίστηκε στὰ περιφερειακὰ ἰδιώματα ποὺ εἶδαμε, ὅπως δὲν μπόρεσε νὰ ἐξαφανίση ἐντελῶς καὶ τὴν ἀρχαία σύνταξη μὲ γενική, ἣ ὁποία, ἐνισχυμένη καὶ ἀπὸ τὴ λόγια παράδοση, ἀπαντιᾷ σποραδικὰ σὲ μεσαιωνικὰ ποιήματα: καὶ περπαιοῦν αἰχμάλωτοι καὶ γέμονν καὶ τῆς ψώρας Βελισαρ. 973, παλάτια... γέμοιτα τῶν χαρίτων Ἀκριτ. 56 (ἔκδ. Μηλιαρ.), καὶ στὰ σημερινὰ τραγούδια τῆς Κύπρου: ἄνθρωπος εἶμαι, Χάρονια, γεμάτος πάσης χάρις¹⁸.

Ν. Π. ΑΝΔΡΙΩΤΗΣ

¹⁸) Πανδώρα 19, 412.